

VERSENYKÉPESSÉG ÉS FELSŐOKTATÁS AZ ÉSZAK-ALFÖLDI RÉGIÓBAN

DR. RÓFI MÓNICA–PILISHEGYI PÉTER

Summary

Since the beginning of 1990's, economic studies have been focusing on describing the geographical structure of economy, and on the competition and competitiveness on a regional level. This requires a new approach and new ways of thinking from regional players. In order to maintain our competitiveness, we must conform to the changing European standards. The *University of Debrecen* is one of the most prominent institutions in *North-East Hungary*, a centre of higher education and science. Based on various indicators, the University of Debrecen ranks high among institutions of higher education, however the *North Great Plain Region*, where the university is located, is one of the most backward Hungarian regions in a number of aspects. Higher-educational institutions may play a significant role in regional development as intellectual centres involved in the process of education, generating knowledge, providing feedback and implementing development activities.

A globalizációs folyamat hatására a kilencvenes évek elejétől előtérbe kerültek a területi verseny és versenyképességgel foglalkozó irányzatok. Az Európai Unió gazdasági folyamatainak leírására is használható a regionális eszköz- és módszertan, amely új szemléletet kíván a régiók szereplőitől. Az utóbbi években felgyorsult társadalmi-gazdasági változások, az európai felsőoktatás gyorsuló átalakulása miatt és Magyarország uniós csatlakozása következtében a felsőoktatás egyre jelentősebb kihívások elé néz. A versenyképesség megőrzése érdekében azonban folyamatosan alkalmazkodni kell az európai normákhoz.

1. A regionalitás fogalma

A régióknak és a regionalizmusnak számos értelmezése létezik. Mindemellett fontos hangsúlyozni, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás új megvilágításba helyezte a regionalizmus kérdését.¹

1.1. A régió kialakulásának gazdasági okai

Egy régió kialakulása számos tényezőre vezethető vissza. A különböző politikai, közigazgatási tényezők mellett elsősorban gazdasági okok járulnak hozzá a régiók létrejöttéhez, mint pl. azonos gazdasági szerkezet (turizmus), jelentős gazdasági potenciál (innovációs zónák, fejlődési területek), vagy ökonómiai elv (beszállítói kapcsolatok, termelési együttműködés). Területi egység adottságai (munkanélküliek magas aránya, egyoldalú gazdasági szerkezet) alapján is kialakulhat térségi összetartozás, amely azután egy sajátos gazdasági arculattal rendelkező területi egységet különít el.² A regionalitás gondolata megbontotta a területeknek nemzeti alapon történő elválasztását, lehatárolását. Gazdaságilag könnyebben, egységesebben kezelhető új strukturális felépítést hozott létre különböző skálákon (euró régiók, belső régiók, kistérségek szintjén). Az együttműködések különböző szintje szabadabbá tette a kisebb területi, térségi egységben történő gondolkodást.³

A régiók ilyenfajta, „természetes” kialakulása Magyarországon nem következett be. Az erős megyerendszeren alapuló közigazgatás gátat szabott a nagyobb területi egységek létrejöttének. Az Európai Unióhoz való csatlakozás azonban megkövetelte a többi tagállam régióihoz mérhető tervezési-stratégiai egységek, vagyis a régiók kialakítását, így lényegében mesterségesen hat, három-három megyét magában foglaló, illetve egy központi (Budapest és Pest megye) régiót alakítottak ki az országos területfejlesztési koncepció elfogadásakor.

2. A versenyképesség fogalma

„A versenyképesség egy gyűjtőfogalom, első megközelítésben a piaci pozíció szerzésére, megtartására és javítására való hajlamot, a piaci versenyben való helytállás képességét, az üzleti sikerességet jelenti.”⁴ A versenyképesség évtizedeken keresztül a gazdasági szereplők körében került definiálásra. A regionális politika térnyerése, a regionalitás változó szerepe a versenyképesség fogalmát régiókra, nagyobb országrészekre – sőt egész országterületekre – terjesztett ki. Egy régió akkor tekinthető versenyképesnek, ha a nemzetközi piacon sikeresen tud fellépni versenytársai (más régiók, más térségek) mellett és a különböző befektetéseket, tőkebevonásokat saját területére tudja koncentrálni.

2.1. A regionális versenyképesség

A versenyképesség fogalmának tisztázásával párhuzamosan a regionális versenyképesség (region competitiveness) fogalma is tisztázódott. A regionális versenyképesség fogalmát és jellemzőit a régiók közötti verseny sajátosságai alapvetően meghatározzák. A regionális versenyképesség fogalma nyitott gazdaságban „a régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint létrehozására”.⁵ A régiók versenyképessége nem öncélú, minden fejlesztésére, erősítésére irányuló törekvésnek az a célja, hogy az ott élők jóléte, életszínvonala, életminősége javuljon. Olyan régiók esetében beszélhetünk versenyről, ahol kellő önállósággal, nagy szabadságfokkal rendelkező szervezetek, intézmények működnek, azaz decentralizált az intézményrendszer.

A regionális versenyképesség kialakulásában és fenntartásában fontos szerepet játszik a munkaerő képzettsége, a magas szintű tudásbázis megléte. A sikeres régiókban a magasan kvalifikált alkalmazottak aránya kiemelkedik a munkaképes lakosság körében. A humán tőke színvonala főleg az oktatási és képzési rendszerek hatékonyságától függ. Az oktatási rendszer hatékony abból a szempontból, hogy a munkaerőpiaci igényeket rugalmasan követi, másrészt felkészíti a fiatalokat, illetve képes átképezni a meglévő munkaerőt kreatív, innovatív tevékenységekre, az információs társadalom elvárásaira, üzleti szolgáltatásokra. Egy régió munkaerőbázisához szükséges oktatási és képzési rendszert részben a demográfiai trendek határozzák meg, a munkaerőpiacra lépő fiatal generációk létszáma és aránya részben a technológiai fejlődés üteme, mely a már munkába állók átképzését állandóan megköveteli.⁶

3. Regionális versenyképesség az Észak-alföldi régióban

3.1. Az Észak-alföldi régió néhány mutatója

A Magyarország északkeleti részén, a Tisza mentén fekvő és három országgal határos Észak-alföldi régió területe 17 729 km². Az Észak-alföldi régiót három megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye, Hajdú-Bihar megye, és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területe al-

kotja. A régió három megyéjében viszonylag kevés, 389 település található (Hajdú-Bihar 82, Jász-Nagykun-Szolnok 78, Szabolcs-Szatmár-Bereg 229).⁷

A régió természeti adottságai révén – az ország több területével összehasonlítva – jellemzően agrárjellegű, jelentős szerepet tölt be Magyarország mezőgazdaságában. Ugyanakkor hazánk régióinak sorában a mezőgazdaságból származó bruttó hozzáadott érték alapján csak a harmadik helyet foglalja el a térség.⁸ Az ipar szerkezete némileg eltér az átlagostól: a termelésben például az élelmiszeripar emelkedik ki a különböző ágazatok közül, ugyanakkor a gép- és az autógyártás az átlagosnál kisebb. Az ipar teljesítőképessége kedvezőtlen, az egy lakosra jutó termelés értéke a régiók körében az egyik legalacsonyabb, a régió az országosan megtermelt ipari értékből nem egészen 10%-kal részesül. Az Észak-alföldi régióban a munkanélküliségi ráta magas, a foglalkoztatási arány viszont alacsony, hazánkban itt a legalacsonyabb.

Az Észak-alföldi régió népességének száma 1 514 ezer fő, amely a magyarországi össznépesség 15,1%-a. A régiók népességének az ország össznépességéhez viszonyított aránya az elmúlt években nem változott.⁹ Az Észak-alföldi régió népessége az országos átlagnál jóval mérsékeltbben csökken, az élve születések aránya országosan itt a legmagasabb. A régió népessége 1994–1996 között szinte változatlan volt, 1999–2000-ben enyhe csökkenés mutatkozott, majd az elmúlt 5 évben a régió pozitív demográfiát mutat az országos átlaghoz képest. Megvizsgálva a régió népességének összetételét korcsoportonként megállapíthatjuk, hogy az iskoláskorú gyermekek száma sokkal nagyobb százalékot mutat, mint az országos átlag, a nyugdíjasok száma is magas, az aktív dolgozók aránya azonban az országos átlag alatt van.¹⁰

3.2. Az Észak-alföldi régió versenyképességének tényezői

A régióból az aktív dolgozók jelentős száma elvándorol, annak reményében, hogy munkát találnak, és magasabb életszínvonalon élhetnek. Az elvándorlás – amely főleg a képzettebb rétegeket érinti – országosan a legnagyobb mértékű, az iskolázottsági szint (részben emiatt) az egész országban itt a legalacsonyabb. A hátrányos szociális helyzetű rétegek (csökkent munkaképességűek, romák stb.) aránya magas, társadalmi-gazdasági re-integrációjuk vontatott. A térség gazdaságának viszonylagos fejletlensége következtében a teljes népességnek mindössze 32,7%-a foglalkoztatott, ami a legkisebb arány a régiók között. Itt a legalacsonyabb az egy főre jutó jövedelem értéke is. Az Észak-alföld belső viszonyait tekintve a régió lakóinak közel fele társadalmi-gazdasági szempontból stagnáló vagy lemaradó térségben él, ahol az átlagosnál rosszabb a munkanélküliségi és jövedelmi helyzet. Közlekedés-földrajzi helyzetéből adódóan távol van a meghatározó gazdasági centrumoktól, ezért csekély a külföldi tőke gazdaságot élénkítő szerepe.¹¹

A régió nagyfokú elmaradottsága mögött jelentős térségen belüli kiterjedt külső (határ menti) és belső periférikus (Közép-Tisza-vidék, Bihar, Bereg stb.) különbségek találhatók. A régióban elszórva erőteljesen fejlődő térségek is találhatók, amelyek főként a megyeszékhelyeket és egy-két nagyobb várost foglalnak magukba.¹² A régió városai közül Debrecen tartozik a „regionális centrumok” közé gazdasági súlypont-szerepe, nemzetközi hírű egyeteme és az innovációkra épülő gazdasági fejlődés szellemi bázisa miatt.

Az Észak-alföldi régió Magyarország egyik halmozottan hátrányos helyzetű régiója. Országos viszonylatban mérsékelt gazdasági aktivitás jellemzi ezt a térséget, amely alapvetően a gazdaság alacsony teljesítőképességében rejlik. Ez mutatkozik meg abban is, hogy az egy főre jutó GDP tekintetében a régió az utolsó helyek egyikét foglalja el Magyarország régióinak sorában. Az egy lakosra jutó GDP regionális eltérése, melynek hányadosa a legfejlettebb és a legfejletlenebb régió között, folyamatosan nő és ma már 2,5-szeres.¹³ Ugyanakkor a régiók

közötti fejlettségbeli különbségek gyors megszüntetése nem látszik reálisnak. Az egyenlőtlenségek bizonyos elemei csökkenthetők, de látványos eredmény nem várható.

Hazánk ipari termelését három régió (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl, Nyugat-Dunántúl) határozza meg, míg a mezőgazdasági termelés főleg két régió (Észak-Alföld, Dél-Alföld) teljesítményén múlik. Közép-Magyarország óriási túlsúlya minden tekintetben szembeötlő és megítélésünk szerint káros torzulásokat okoz. A vidéki térségek felzárkóztatása a harmonikus regionális fejlődés alapja lehet. Az állam törekedhet a régiókban jelentkező negatív jelenségek (munkanélküliség, jövedelmi differenciák, elvándorlás) mérséklésére, illetve a fejlődést szolgáló gazdasági tevékenységek elterjedése előtti akadályok felszámolására.

A régiók helyzetét meghatározza a munkaerő minősége. A képzett, fegyelmezett és innovatív munkaerő jelenléte kvalifikált vállalatok betelepülését ösztönzi, mely felgyorsítja a régió fejlődését. Az oktatásra és kutatásra fordított összegek az elmaradott régiókban nagyságrendekkel kisebbek, így a hátrányos helyzetű régiók leszakadása önmagát erősítő folyamattá válik. Ennek megváltoztatásához ezekben a régiókban az oktatásra és kutatásra fordított összegek radikális növelésére lenne szükség.

4. A Debreceni Egyetem szerepe a regionális versenyképesség erősítésében

A fentiek alapján tehát az ország egyik legelmaradottabb régiójában a versenyképesség talán legfontosabb záloga a magas színvonalú felsőoktatás. Az egyetemeknek régiójuk tudományos-szellemi központjává kell válniuk, és képesnek kell lenniük, hogy kielégítsék a jövő Magyarország szakmai igényeit. A tudásalapú társadalomban a versenyképesség kulcstényezője az emberi tudás, a szakképzett és mobil munkaerő, mely jelentős hatással van a regionális versenypotenciálra is. A folyamat kiemelt szereplője a felsőoktatás.

A Debreceni Egyetem az ország egyik legszélesebb képzési kínálatot nyújtó felsőoktatási intézménye. Debrecenben a Református Kollégium 1538-as alapítása óta folyamatosan működik felsőfokú oktatási intézmény. A jelenlegi egyetem elődjét 1912-ben alapította meg Ferenc József császár. Az 1949-ben több intézményre szétválasztott egyetem 2000. január 1-jén újra-egyesült és kiegészült az addig 1868-as megalapítása óta függetlenül fejlődő agrár-felsőoktatási intézménnyel. A Debreceni Egyetem hallgatóinak száma 2000 és 2008 között 40%-kal emelkedett, hallgatói létszáma 2009-ben meghaladja a 30 000 főt. 15 karával az egyetem az ország legtöbb karral rendelkező felsőoktatási intézménye. A hagyományos képzési rendszerben 288 (kifutó) szakon, a bolognai képzési rendszerben 59 alapszakon, 50 mester-szakon, 4 osztatlan képzési szakon folytathatnak tanulmányokat a hallgatók, valamint 22 doktori iskola keretében készülhetnek fel a tudományos pályafutásra. A felvételi jelentkezéseket tekintve a Debreceni Egyetem az országban 2008-ban a második, 2009-ben a harmadik helyen található. Az egyetemen és jogelőd intézményeiben 1996-tól napjainkig több mint 54 milliárd forint értékben valósultak meg fejlesztések, beruházások: új oktatási épületek, diákközházak létesültek, számos meglévő épületet felújítottak. Az egyetem a K + F + I pályázati források tekintetében országosan a második helyen áll. Az egyetem költségvetése az általa működtetett klinikákkal együtt meghaladja Debrecen város költségvetését.

Az elmúlt években folytatott kutatások¹⁴ megállapították, hogy a Debreceni Egyetemen diplomát szerzett hallgatók munkahelyi elhelyezkedésére, az álláskereséshez választott módszerére, végzés utáni elhelyezkedésének idejére, a végzettségnek megfelelő elhelyezkedésére, a jövedelmére és elnyert beosztására szignifikáns hatást gyakorol, hogy a fiatal az egyetem melyik karán végzett. Ugyanakkor a Debreceni Egyetemen végzett hallgatók az alma materrel szembeni elégedettségét nem befolyásolja, hogy melyik karon végeztek a

válaszadók. Az elégedettség mértéke szignifikánsan függ attól, hogy milyen gyorsan sikerült elhelyezkedniük és a képzésüknek megfelelő területen találtak-e állást, de nem függ a válaszadók havi jövedelmétől. A Debreceni Egyetemen szerzett tudás hasznosságának és értékességének és a karrierlehetőség megítélése szignifikánsan befolyásolja, hogy a megkérdezetteket választanák-e tanulmányaik színhelyül ismét a Debreceni Egyetemet.

Az egyetem igyekszik megőrizni kivívott versenyelőnyét a hazai felsőoktatási palettán, és versenytársává válni az európai felsőoktatási intézményeknek. A felhalmozott tudástőke rendelkezésre áll, de ha ez az intézmény falai között marad, és nem kerül hasznosításra a gazdasági életben, akkor nem fejt ki hatását és az intézmény óhatatlanul kényszerpályára szorul. Ezért van szükség a tudástőke mellett a kapcsolati tőke megteremtésére és az együttműködések kiépítésére a gazdasági, társadalmi élet szereplőivel. Az egyetem egyik legfontosabb feladata, hogy nemcsak a munkaerőpiac igényeinek, és az általa képzett hallgatók elvárásainak feleljen meg, hanem az intézménynek otthont adó Észak-alföldi régió versenyképességének fejlesztéséhez is jelentősen járuljon hozzá.

Jegyzetek

1. **Horváth M. Tamás (2004):** A regionális intézményrendszer kiépítése Magyarországon: szervezeti rend és működés. In: Horváth M. Tamás (szerk.) *A regionális politika közigazgatási feltételei*. Magyar Közigazgatási Intézet, Budapest. 5–6. old.
2. **Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma (2000):** Régió, regionalizáció, regionalizmus. – Régiók Európája, az Európai Unió regionális politikája. Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest. 3. old.
3. **Pintér Edit (2004):** A regionalitás változó szerepköre. – szekcióelőadás, Fialat Regionalisták IV. Országos Konferenciája, Széchenyi István Egyetem, 2004. november 6.
4. **Lengyel Imre (2004):** A régiók és lokalitások felértékelődése a globális versenyben. In: Dr. Lengyel Imre (kutatásvezető) *Elméleti-módszertani kutatások, SZTE GTK Regionális és Alkalmazott Gazdaságtani Tanszék*. 2. old.
5. **Lengyel Imre (2003):** Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon. JATEPress, Szeged.
6. **Lengyel Imre (2006):** A regionális versenyképesség értelmezése és piramis modellje. In: *Területi Statisztika* 8. évf. 2. szám 131–147. old.
7. **Baranyi Béla (2003):** Az Észak-alföldi régió bemutatkozik. In: **Csiszér Zoltán (szerk.):** *Észak-alföldi régió*. Csiszér Kiadó, Debrecen, 9–21. old.
8. **Nagy János (2005):** Tudományos együttműködés és régiófejlesztés. In: *Debreceni Szemle* 1. sz. Debrecen, 36–45. old.
9. **KSH (2004):** Területi Statisztikai Évkönyvek. Budapest.
10. **Nagy A. J. (2005):** European funds in the development of the North Great Plain region. *Debreceni Szemle*, Debrecen.
11. **Harsányi E.–Harsányi G.–Nagy A. J. (2005):** Területi fejlettségi különbségek Magyarországon és az Észak-alföldi régióban. *Agrártudományi Közlemények*, Debrecen, 2005/18. 62–71. old.
12. **Baranyi B. (2004):** A határmentiség dimenziói. Magyarország és keleti államhatárai. – *Dialóg Campus Kiadó*.
13. **Pummer László–Vajsz Tivadar (2004):** Regionális különbségek Magyarországon, az eltérések elemzése. Az NKFP-2004/4-014-04 OM kutatási feladat keretében készült tanulmány, kézirat, Gyöngyös.
14. **Rőfi Mónika (2006):** A Debreceni Egyetem regionális szerepe az Észak-alföldi régió versenyképességének erősítésében. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem AMTC Interdiszciplináris Agrár- és Természettudományok Doktori Iskola, kézirat, Debrecen.